

НАШ ЈЕЗИК
ЛП св. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Наташа Вуловић Емонтс, др Рајна Драгићевић, др Милена Ивановић,
др Владан Јовановић, др Јелена Јовановић Симић, др Марина Николић,
др Ђорђе Оташевић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: *Birograf comp d.o.o.*, Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : *Birograf comp*). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 2 (2021)

САДРЖАЈ

Поводи

- Десет година од одласка прве даме српске лингвистике
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 1–12

Чланци

- Јован Стејић: српски књижевни језик и његов рјечник – погледи и
визије једног научењака с краја прве половине XIX вијека
(НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 13–24
- Нека запажања о интратерминалности у контексту на материјалу
српског језика (ТИЈАНА И. БАЛЕК) 25–37
- Етноними у савременој српској лексикографији: лингвистички и
ванлингвистички чиниоци рјечничке обраде
(МИЛАН Д. ИВАНОВИЋ) 39–57
- Главни правци у проучавању језика права
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 59–70

Прилог

- Ново дело Милосава Ж. Чаркића, проистекло из његових претходних
радова (ИВО ПОСПИШИЋ) 71–84

Прикази

- Мијана Ч. Кубурић Мацура, *Категорија концесивности у савременом
српском језику* (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 85–90
- Илијана Чутура, *Међуоднос ћирилога и ћирилошких израза у савременом
српском језику* (АНЂЕЛА Д. ВАСИЉЕВИЋ) 91–98
- Уйо̀требa ћирилице у јавном ѿпростору (службена и јавна уйо̀требa
ћирилице)* (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) 99–102
- На темељима народних говора (АЛЕКСАНДРА М. АНТИЋ) 103–110

Хроника

Научни скуп *Актуелна питања српског правописа: Нови прилози српском правопису 2* (ВАЛЕНТИНА М. ИЛИЋ)..... 111–120

Списи Одбора за стандардизацију српског језика

Насиље над српским језиком 121–124

Допис Одбора за стандардизацију српског језика Заводу за унапређивање образовања и васпитања у вези са јужнословенским језицима 125–130

Актуелности

Проблем српског језика у савременом друштву: изазови, проблеми, решења 131–148

In memoriam

Тихи одлазак тихог професора. Академик Иван Клајн (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 149–152

Мр Радојка Вуксановић (СТАНА С. РИСТИЋ) 153–156

Илијана Чутура, *Међуоднос прилога и прилошких израза*
у савременом српском језику*

У издању Факултета педагошких наука у Јагодини током 2020. објављена је монографија Илијане Чутуре *Међуоднос прилога и прилошких израза у савременом српском језику*. Имајући у виду сложеност и разуђеност система прилошких израза, као и теоријска разилажења у погледу њихове идентификације, именовања и поделе, реч је о студији која расветљава многа важна и недовољно усаглашена питања у области синтаксе савременог српског језика. Првенствено је усмерена ка испитивању међусобне еквивалентности прилошких израза и аналогних прилога, те пружању свеобухватног описа њихових структурно-синтаксичких и семантичких својстава, посматраних такође кроз призму функционалностилске дистрибуције.

Структурно гледано, књига се састоји из „Увода“ (7–23), централног дела (24–275) подељеног у шест тематских целина, чији наслови прате основну поделу прилошких израза српског језика према припадности одређеном семантичком пољу и „Закључка“ (276–284), након чега следе „Извори“ (285–289) и „Литература“ (289–295). Монографију су рецензирали проф. др Милош Ковачевић, проф. др Јелена Јовановић Симић и проф. др Миланка Бабић.

У уводном поглављу постављени су основни циљеви и теоријско-методолошки оквир истраживања. Полазећи од дефиниције прилошких израза као полилексемских јединица функционално и семантички аналогних категорији прилога, ауторка утврђује њихове основне структурно-семантичке моделе и подмоделе. Као главни критеријум класификације, узима се припадност одговарајућем семантичком пољу, те се подела најпре темељи на доминантној значењској компоненти

---

* Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2020, 297 стр.
Електронски извор: <<https://pefja.kg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/05/Medjuodnos-priloga-i-priloskih-izraza-20.pdf>>.

(прилошки изрази са значењем простора (II), времена (III), начина (IV), количине (V), узрока (VI) и изрази са значењима неизрецивим прилозима (VII)). У оквиру појединачних семантичких поља потом се спроводи поткласификација према конструкционом моделу. Анализа грађе показује да унутар већине наведених семантичких категорија највећи степен продуктивности бележи синтагматски модел (прилошки израз састављен од најмање две лексеме, уз обавезно присуство детерминаторске компоненте, нпр. *једне ноћи*, *џоог дана*, у *џоо време*), затим следи предлошко-именички (без детерминатора, нпр. у *међувремену*), док је предлошко-заменички модел углавном маргинално заступљен (нпр. *код нас*, *ујркос џооме*). Додатно, у уводном делу предлаже се сажет осврт на претходне србистичке радове посвећене овој теми, чиме је омогућено прецизније одређење термина *џрилошки израз*. Ослањајући се на теоријске поставке и поделе изнете у радовима и монографијама А. Белића, М. Стевановића, Т. Батистић, Љ. Поповића, М. Ивић и, нарочито, М. Ковачевића, ауторка утире пут квалитативној структурно-семантичкој и стилистичкој анализи спроведеној у централном делу студије, отварајући кључно питање дефинисања општих критеријума поделе према значењским и структурним (под)типовима. Увид у референтну литературу указује на појмовно-терминолошка превирања, посебно изражена приликом поређења и идентификације *џрилошких израза* и *декомџоонованих џрилога*. Наиме, ови појмови синонимни су само делимично, и то у случају оних прилошких израза који имају еквивалентне лексичке прилоге (нпр. у *џоо време* – *џада*), док изван опсега термина *декомџооновани џрилог* остају све јединице чија је основна функција попуњавање празног места у систему одређеног лексичко-семантичког поља (нпр. у *међувремену*, *ове године* и сл.). Сходно томе, као главни критеријум дистинкције, предлаже се провера међусобне супституције спровођењем теста трансформације прилошког израза у одговарајући једнолексемски еквивалент. Такође, због обличке подударности, намеће се потреба за разликовањем слободних синтагми и предлошко-падежних конструкција с једне, и прилошких израза, с друге стране. Основно разликовно обележје прилошких израза јесте лексичка блокираност, уз мали број комбинаторичких могућности које дозвољавају уметање додатних компоненти у њихову устаљену унутрашњу структуру (нпр. *због џоога* – *због свега џоога*).

У поглављу под насловом „Прилошки изрази са просторним значењем“ (24–81) ауторка настоји да утврди формалне, семантичке, синтаксичке, прагматичке и стилистичке особине подсистема прилошких израза којима се исказују различити видови просторне локализације.

Према семантичком критеријуму, изрази просторног значења деле се у две велике подгрупе – изразе са обележјем статичности и динамичности. *Месѿо* и *сѿрана* носиоци су највећег броја синтагматских израза општег просторног значења са обележјем статичности, док су у мањој мери заступљени изрази у чијем се саставу налази нека друга лексема из семантичког поља речи *ѿросѿор*, као што су *ѿодручје*, *обласѿ*, *крај*, *локација*, *локалиѿетѿ*, или именице са значењем просторних димензија (*висина*, *ширина*, *близина*, *удаљеносѿ*). Демонстративи у функцији обавезног детерминатора у склопу синтагматског модела остварују ендофоричку, односно егзофоричку функцију упућивањем на познати локализатор у тексту или у ванјезичкој стварности, из чега произлази закључак да је њихова улога месно-локациона и кохезивна. Захваљујући разгранатој полисемантичкој структури, лексема *месѿо* и *сѿрана* улазе у састав великог броја прилошких израза физичког и апстрактног просторног значења. Утврђено је да се апстрактна локализација најчешће своди на одређивање духовног или хијерархијског места појединца у друштвеном или политичком поретку, систему вредности и међуљудским односима (нпр. *дођи на своје месѿо*, *биѿи на ѿрвом месѿу*, *биѿи на нечијој сѿрани*, *ни на једној... ни на другој сѿрани*). Посматран под лупом когнитивнолингвистичког приступа, предлошко-именички модел прилошких израза са именицом *сѿрана* у пренесеном значењу (нпр. *биѿи са сѿране*, *држати се ѿ сѿрани*), типично се везује за метафоричку концептуализацију скрајности, будући да упућује на периферне позиције у односу на центар, као референцијалну тачку према којој се процењује место појединца у ширем систему. Ову семантичку скупину допуњују прилошки изрази са основним обележјем динамичности и опште директивности (перлативности). Према конструкционом типу, остварују се у синтагматском моделу, а могућност супституције прилозима ограничена је углавном на изразе који садрже обавезни заменички детерминатор (нпр. *у овом ѿравцу – овуда*). У пренесеном значењу, они првенствено упућују на развојни ток радње, процеса или идеје, док су најчешћи носиоци категоријалног значења именичке лексеме *ѿравац*, *смер* и *ѿуѿ*. Поред демонстративних заменица, у позицији неиспустивог детерминатора забележени су бројни придеви са значењем оцене (*у добром/ѿозиѿивном/негаѿивном смеру*). Као једини пример прилошког израза предлошко-именичког типа са обележјем динамичности, истиче се *уз ѿуѿ*, конкурентан улексемљеним и честим варијантама *усѿуѿ* и *усѿуѿно*. Попут предлошко-именичких израза са обележјем статичности (*у сѿрану*, *ѿо сѿрани*), и овде се уочава семантичка ком-

понента скрајности, пошто уз *йуїї* сигнализира маргиналну радњу која се одвија напоредо с главном.

Треће поглавље (82–175) посвећено је веома продуктивној групи прилошких израза временског значења, чијом се употребом успостављају различити видови физичке или апстрактне временске локализације. Референтна тачка може бити како тренутак говора, тако и неки други временски тренутак или интервал. Најзаступљенији модели, синтагматски и предлошко-именички, даље се могу класификовати према семантичким својствима експонента категоријалне семантике. Насупрот синтагматским изразима, веома фреквентним и разноврсним захваљујући широком спектру обавезних детерминатора који улазе у њихов састав, грађа указује на ограничен број временских израза предлошко-именичког конструкционог модела, чије је битно својство лексичка блокираност. Показано је да супституцију временских прилошких израза и прилога условљавају и различити предуслови, као што су подударност општих семантичких обележја локализације и квантификације, али и њихових ужих својстава, попут аблативности, адлативности, перлативности и сл. Међутим, и у случају испуњења датих предуслова, прилогом се не може увек постићи прецизна временска локализација исказа, тако да аналитичка варијанта често добија предност. Уз то, могућност замене додатно зависи од функционално-прагматичких појединости предодређених самом комуникативном ситуацијом, односно контекстом. Тако се прилог *данас* може односити на *дан* као релативно кратак временски период ограничен на 24 часа, али и на период неодређеног трајања, у значењу *у ово/данашње време*. Још једна особеност синтагматских и предлошко-именичких израза са временским значењем огледа се у могућности изражавања фазног значења, које се најчешће постиже помоћу придевских детерминатора (нпр. *йрви*, *йоследњи*) или именица *йочештак* и *крај* и њихових синонима. Разгранати лексикализовани изрази са значењем фреквенције (*с времена на време*, *из часа у час*, *из дана у дан*) издвајају се потпуном лексичком блокираношћу, за коју се претпоставља да је мотивисана понављањем именичке компоненте. Коначно, прилошки изрази са именицама које означавају природне периоде времена (*дан*, *део дана*, *годину*, *годишње доба*) формално се остварују како у синтагматском, тако и у предлошко-именичком моделу. Могу имати еквивалентан прилог (*данас*, *вечерас*, *дању*, *ноћу*, *јућпрос*), при чему се употребом израза по правилу постижу прецизнија темпорална локализација и квантификација. Уколико не постоји адекватан лексички прилог, прилошки израз служи за допуну празног места у систему. Такве јединице одликују фреквент-

ност и стилска неутралност (*їреклане (їрейїрошле године) – лане (їрошле године) – ø (ове године) – догодине/нагодину (следеће године)*). На основу даље анализе утврђено је да су предлошко-заменички изрази са значењем времена маргинално заступљени у поређењу са синтагматским и предлошко-именичким. Као посебно корисна за даља проучавања, истиче се напомена да изрази са компонентом истовремености (*уз їшо, їри їшоме*) нису искључиво носиоци временске семантике, јер интерферирају са другим значењима, у првом реду пропратнооколносним. Налик предлошко-именичком типу, имају окамењену структуру која се евентуално може проширити интерполирањем лексеме *све (їре/їосле свега їшога, уз све їшо)*.

Четврто поглавље доноси детаљну класификацију и опис израза са значењем начина (176–243). За разлику од претходних семантичких типова, они се остварују само као синтагматски и предлошко-именички. У склопу синтагматског модела, лексема *начин* учврстила се као главни експонент категоријалне семантике, и то претежно у форми *на+акузатив*. Начелно, модели са заменичким детерминатором заменииви су прилогом (нпр. *на овај начин – овако*), те се овде може говорити о функционалном поклапању термина *їрилошки израз* и *декомїоновани їрилог*. У позицији неиспустивог детерминатора јављају се придеви са значењем неодређености (*на извесїтан начин*), сличности и разлике (*на истїи начин, на другачији начин*), те придеви којима се изражавају вредносни суд/оцена (*на адекватїан/їрави начин*), односно усклађеност са прописаним правилима и системом вредности. Уколико се прилошким изразом исказује степен квалификације начина, обавезни детерминатор налази се у облику компаратива или суперлатива. Иако примери са именичком компонентом *начин* у облику инструментала нису неприхватљиви, корпусна анализа указује да се овај модел углавном реализује са лексемом *їуїї* као централним носиоцем категоријалне семантике. Употребљен у пренесеном значењу, образац *Х їуїїем (ићи заобилазним/дирекїїним їуїїем)* почива на метафоричкој концептуализацији „доћи до циља неким путем“. Нешто мање је заступљен синтагматски модел са именицама *сїшил, манир, свейїло* (облик *у+локатив*, нпр. *у їшом сїшлу*), док се инхерентно својство радње може изразити и употребом беспредлошког генитива (*говориїши їшихим гласом – їшихо*). Што се тиче предлошко-именичког модела, емпиријском анализом утврђено је да он обухвата мањи број варијација од синтагматског, те да је примарно везан за облике *са+инструментал (са задовољсївом)* и антонимску варијанту *без+генитив (без муке)*. Њиховом употребом могу се испољити лични став актера према

радњи, као и начин и степен ангажовања при њеној реализацији. Пошто уз одрични предлог *без* може стајати одрична партикула *не* (*не без олакшања* → *са олакшањем*), модел *без*+генитив уједно илуструје једини случај у српском језику који, изузев предиката, дозвољава дво-струку негацију.

Предмет петог и шестог поглавља је структурно-семантичка и функционалностилска анализа прилошких израза са количинским (244–255), односно узрочним значењем (256–265), док је последње поглавље посвећено изразима са значењима неизразивим прилозима (266–275). Прилошки изрази са количинским значењем углавном исказују значење мере, те је ова именица најчешћи експонент категоријалне семантике, *уз количину*, *број*, *сйейен*, *обим* и сл. Према структурном обрасцу, ови изрази могу бити синтагматски и предлошко-именички. У позицији неиспустивог детерминатора најчешће се, као и код других група, јављају (демонстративне и количинске) заменице, док су прототипични конструкциони модели у *X мери* и *до X мере*. Премда је значење прилошких израза у начелу семантички сложеније, овај подтип углавном је заменљив одговарајућим заменичким прилозима (*у њоликој мери* → *њолико*, *до које мере* → *колико*). Међу обавезним детерминаторима истичу се придеви са значењем димензије, неодређене референцијалности, интензификације, субјективне оцене и придеви са значењем једнакости. Предлошко-именички изрази са количинским значењем често се сврставају у устаљене обрте (*до краја*, *до максимума*, *из/до њемеља*, *из корена*). Препознатљиви су и по томе што метафорички упућују на крајњу границу вршења одређене радње, тако да је њихова супституентност лексичким прилозима (*њошћуно*, *максимално*, *њемељно*, *коренишћо*) условљена различитим контекстуалним факторима и само делимично могућа.

Изрази са узрочним значењем (256–265) углавном су предлошко-заменичког и синтагматског модела. Одликује их семантичка разнообразност, те се лексички прилози по правилу сматрају њиховим неутралнијим варијантама. У појединим случајевима није могуће извршити супституцију, при чему прилошки израз попуњава празно место у систему (*због нечега* → $\emptyset$). Најчешћи експоненти категоријалног значења у структури синтагматског модела су *њовод* (*X њоводом*) и *разлог* (*из X разлога*). Ове лексеме такође улазе у састав фреквентног предлошко-именичког модела *без*+генитив (*без њовода*) и *са*+инструментал (*с разлогом*), којим се исказује (не)постојање узрока.

Поглавље „Прилошки изрази са значењима неизразивим прилозима“ описује полилексемске јединице којима се попуњавају празна

места у систему прилошких значења (266–275). Према критеријуму семантичке поткласификације, унутар ове групе издвајају су изрази са значењем намере/циља (*с њим циљем, са најбољим намерама*) и околности (*иод сличним околносћима, њрвом њриликом*). Изразима са околносним значењем својствена је интерференција са другим значењима, првенствено временским. Утврђено је да су изразито заступљени вишечлани устаљени спојеви којима се експлицира концесивно (*и њоред њога, ујркос њома*), супститутивно (*умесћо њога*), адитивно (*њоред њога, осим њога, уз њо*) и адверсативно значење (*насујроњ њома*). Изрази чија је основна функција попуњавање празног места у систему махом су блокиране и граматикализоване јединице предлошко-заменичког типа. На прагматичком плану, ове јединице врше функцију текстуалних конектора. За разлику од реченичних прилога и аналогних израза, конектори се могу јавити у парентетичкој, интонационо, интерпункцијски и синтаксички независној позицији, пружајући важан допринос у успостављању текстуалне кохезије и кохеренције — општих начела текстуалности. Будући да представљају сигнале контекстуалне укључености исказа у надреченично јединство текста, носиоци су процедуралног значења и одликује их структурно-граматичка и семантичка независност, уз веома чврсту унутрашњу структуру. Како је њихово издвајање у парентетичкој и/или иницијалној позицији у директној вези са степеном граматикализације, устаљени изрази попут *насујроњ њома*, (*и*) *њоред њога*, *њврх њога*, *уз њо*, постају главни носиоци категоријалне семантике, то јест граматикализована средства којима се попуњавају упражњена места у парадигми појединих семантичких поља, углавном проузрокована непостојањем одговарајућих заменичких прилога.

*

Књига ауторке И. Чутуре доноси дубински поглед на структурно-семантичке и стилистичке одлике прилошких израза у савременом српском језику, проучавајући их у систему и у међуодносу са прилозима. Полазећи од појмовно-терминолошких и класификацијских проблема уочених у досадашњим приступима, монографија нуди смернице за њихов даљи опис и систематизацију. Њена посебна вредност огледа се у разнообразном језичком материјалу, којим су обухваћени сви видови писане и усмене комуникације, те резултати до којих се дошло могу наћи даљу примену како у синтаксичким, тако и у стилистичким проматрањима српског језика. Аутентична грађа омогућила је детаљан увид у функционалностилску репартицију прилошких израза, отворив-

ши пут емпиријској структурно-семантичкој анализи, која чини окосницу књиге. Показано је да осетљиво питање еквивалентности прилога и прилошких израза изискује шире сагледавање семантичких, прагматичких и стилистичких појединости условљених комуникативном ситуацијом. Примери лексикализације и граматикализације прилошких израза са значењима неизрецивим прилозима илуструју опште механизме којима се језик вешто служи приликом покривања празних места у лексичком систему. Коначно, поред исцрпне синтаксичке, семантичке и стилистичке анализе, ова публикација окупља и занимљива когнитивнолингвистичка запажања о функционисању прилошких израза, чиме се додатно осветљавају неки од основних принципа на којима почивају механизми њихове метафоричке концептуализације. Стога се оправдано може закључити да монографија *Међуоднос њрилога и њрилошких израза у савременом српском језику* представља вредан и темељит прилог проучавању датог синтаксичког система, истовремено обogaћујући постојећу граматичку и лингвистилистичку литературу посвећену изучавању сродних питања у савременој србистици.

Анђела Д. Васиљевић*

Институт за српски језик САНУ, Београд**

---

* andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

** Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.